

Methodebeschrijving Buurtreminiscentie

Databank Effectieve sociale interventies

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

Deze methodebeschrijving is gemaakt door:

Mara Verduin
MOVISIE

Mara Verduin is projectassistent Effectieve sociale interventies van de afdeling Trends en Onderzoek van MOVISIE.

augustus 2009

Voor meer methodebeschrijvingen en eventuele vragen en/of reacties kunt u terecht bij:
www.movisie.nl/effectievesocialeinterventies.

Het werkblad dat gebruikt is voor deze methodebeschrijving, is deels gebaseerd op het Werkblad beschrijving interventie van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) en het RIVM.

Inhoudsopgave

Inleiding: leeswijzer	04
Samenvatting	06
1. Beschrijving methode	09
1.1 Probleemomschrijving	09
1.2 Doel van de methode	10
1.3 Doelgroep van de methode	11
1.4 Indicaties en contra-indicaties	12
1.5 Aanpak	13
1.6 Materiaal	16
1.7 Benodigde competenties van de professional	16
1.8 Overige randvoorwaarden	17
1.9 Overeenkomsten en verschillen met andere interventies	17
1.10 Contactgegevens ontwikkelaar	18
2. Onderbouwing	19
2.1 De ontwikkelgeschiedenis van de methode	19
2.2 Onderbouwing van de probleemanalyse, doel, doelgroep en aanpak	19
3. Onderzoek naar praktijkervaringen	22
3.1 Uitvoerende organisaties	22
3.2 Praktijkervaringen van de professional	23
3.3 Praktijkervaringen van de cliënt/burger	25
3.4 Praktijkvoorbeeld	25
4. Effectonderzoek	27
4.1 Directe aanwijzingen voor effectiviteit	27
4.2 Indirecte aanwijzingen voor effectiviteit	27
5. Conclusies	28
5.1 Samenvatting werkzame elementen	28
5.2 Samenvatting effectonderzoek	28
6. Verantwoording	29
6.1 Het zoeken en selecteren van literatuur	29
6.2 Literatuur	30
Bijlage 1: Toelichting effectonderzoek	32
Bijlage 2: Overzicht onderzoeken en de hoofdkenmerken	35

Inleiding: leeswijzer

Professionals in de sociale sector worden geconfronteerd met een wirwar aan informatie waar ze zich een weg in moeten vinden. Die informatie is vaak versnipperd en daardoor weinig toegankelijk. In de databank *Effectieve sociale interventies* brengen wij methoden waarmee in de sociale sector gewerkt worden bij elkaar. De methodebeschrijvingen geven daarbij een zo volledig mogelijk beeld van alle beschikbare informatie over een methode. Als gemeente, stafmedewerker of praktijkwerker kunt u hiermee vaststellen of de methode geschikt is voor de situatie waarin u of uw organisatie intervenueert. Als u besluit om met de methode aan de slag te gaan verwijzen we naar het handboek en eventueel andere door de ontwikkelaar beschikbaar gestelde materialen.

De methodebeschrijving is opgebouwd langs vier lijnen. Onderdeel één van dit document beschrijft de methode zelf, zoals de doelen, de doelgroep en de aanpak. Onderdeel twee laat de onderbouwing van de methode zien: de visies, theorieën en wetenschappelijke onderzoeken die de ontwikkelaar heeft gebruikt bij het ontwikkelen van de methode. Onderdeel drie geeft zicht op de praktijkervaringen van de professional en de cliënt/burger met de methode. Onderdeel vier geeft inzicht in wat er wetenschappelijk bekend is over de effectiviteit van de methode.

De methodebeschrijving is in nauwe samenwerking met de ontwikkelaar van de methode tot stand gekomen. Zo levert de ontwikkelaar informatie aan en geeft deze feedback op het concept en toestemming voor publicatie. De methode wordt uitgebreid in kaart gebracht. Dit kan de ontwikkelaar op zijn beurt een impuls geven voor verdere ontwikkeling van de methode. Een methode staat dus niet stil, de methodebeschrijvingen zullen dan ook regelmatig worden herzien.

De methodebeschrijving is gebaseerd op een systematische zoektocht naar informatie. Bij die zoektocht werken de onderzoeker die de methodebeschrijving maakt en een informatieanalist van de afdeling kennisstromen van MOVISIE intensief samen. Bij het zoeken van informatie over methoden zijn doorgaans de volgende zoekstrategieën toegepast: het inwinnen van informatie bij de ontwikkelaar, uitvoerende instanties en/of eventuele onderzoekers van de methode, het doorzoeken van Nederlandse en/of internationale databanken, het checken van referenties van reeds gevonden informatiemateriaal en een internet *deskresearch*. De zoektocht is daarbij gericht op een breed spectrum aan informatiebronnen, variërend van (ongepubliceerde) verslagen van (interne) procesevaluaties of paneldiscussies tot wetenschappelijk (effect)onderzoek. De verantwoording van de toegepaste zoekstrategieën is in beknopte zin terug te vinden in onderdeel 6.1. De zoekgeschiedenis is in uitgebreidere vorm vastgelegd in een hiertoe ontwikkelde *flowchart*, die is opgenomen in het archief van MOVISIE. Het relevante gevonden materiaal is terug te vinden in het literatuuroverzicht in onderdeel 6.2.

Bij het effectonderzoek (onderdeel 4) wordt onderscheid gemaakt tussen directe en indirecte aanwijzingen voor effectiviteit. Een toelichting op dit onderscheid vindt u in bijlage 1. Om de tekst in de methodebeschrijving zelf laagdrempelig te houden, worden de belangrijkste onderzoekskenmerken en resultaten zoveel mogelijk in woorden beschreven. De achterliggende cijfers vindt u in bijlage 3 en verder.

Wij wensen u veel inspiratie bij het lezen van deze methodebeschrijving. Wij hopen dat u zich hiermee een goed beeld kunt vormen van wat deze methode uw gemeente, uw organisatie of uzelf als sociale professional te bieden heeft en hoe u de kwaliteit van uw aanbod aan de doelgroep kunt vergroten.

Samenvatting

1. Beschrijving methode

Doel

Het centrale doel van buurtreminiscentie is het verbinden van mensen door de verhalen die zij delen. Daarnaast beoogt de methode: mensen te activeren, communicatie tussen buurtbewoners te stimuleren, de kwaliteit van sociale relaties in de buurt te verbeteren en sociale cohesie op buurtniveau te versterken.

Doelgroep

De methode beoogt alle buurtbewoners te betrekken ongeacht leeftijd of herkomst. Specifiek richt buurtreminiscentie zich op groepen buurtbewoners die weinig onderling contact hebben. Daardoor zijn deze buurtreminiscentieprojecten vaak intercultureel en intergenerationeel van aard.

Aanpak

Een buurtreminiscentieproject kenmerkt zich door steeds uitbreidende netwerken en is opgedeeld in drie fasen. De eerste fase, leren reminisceren, richt zich meestal op ouderen uit de buurt. Reminiscentiegroepen komen in deze fase in besloten, herkenbare en veilige groepen bijeen. Er worden verhalen opgehaald en uitgewisseld aan de hand van thema's en triggers. Het doel van de eerste fase is het creëren van een veilige en vertrouwde omgeving waarin deelnemers tot vertellen kunnen komen en leren wat een goed verhaal is.

In de tweede fase, leren uitwisselen, worden de verschillende reminiscentiegroepen uit de eerste fase gemengd. Het uitwisselen van verhalen en herinneringen gebeurt nu dus in een veel heterogeenere groep met mensen van verschillende culturen. Daarnaast leren deelnemers elkaar stimuleren tot vertellen middels verschillende uitwisselingstechnieken.

De laatste fase, leren werken aan een narratieve structuur, richt zich op het tot stand brengen van een narratieve buurt door het project te verbreden door continue lussen: activiteiten die leiden tot nieuwe activiteiten of betrokkenheid van nieuwe doelgroepen. Daarnaast worden samenwerkingsverbanden tot stand gebracht die de continuïteit van de reminiscentieactiviteiten in de buurt kunnen waarborgen.

Materiaal

De methodische uitwerking van buurtreminiscentie is terug te vinden in de publicatie: *Een buurt vol verhalen. Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie*, geschreven door C. Mercken, uitgeven in 2002 door NIZW in Utrecht. Deze publicatie is te bestellen of te downloaden op de site van [MOVISIE](#).

Ontwikkelaar

MOVISIE (voorheen NIZW)
Catherijnesingel 47
3511 GC Utrecht
030 789 20 00.

2. Onderbouwing

Buurtreminiscentie is gebaseerd op traditionele reminiscentie. Het ophalen van herinneringen wordt gebruikt om deelnemers te activeren en om contacten tussen personen te stimuleren. Psycholoog R. Butler betoogde in 1963 voor het eerst dat reminiscentie belangrijk is voor het opmaken van de levensbalans. In de daaropvolgende decennia zijn uit onderzoek en praktijk talloze andere voordelen van reminiscentie aangetoond. Zoals Gibson (1994) en Buijssen & Poppelaars (1997) lieten zien kunnen herinneringen ook een belangrijke sociale rol vervullen; ze kunnen mensen met elkaar verbinden. Gedeelde herinneringen bieden een gemeenschap een basis voor de toekomst en dragen ertoe bij dat mensen een aantal gemeenschappelijke kenmerken leren herkennen. Door steeds meer groepen en individuen te betrekken wordt een steeds groter deel van de buurt met elkaar verbonden door de verhalen die zij delen.

3. Praktijkervaringen

Er zijn een drietal evaluatieverslagen verschenen waarin de praktijkervaringen van de professionals zijn beschreven (Kamminga en Vink, 2000; Hilverda, 2006; Mercken, 2002). Professionals in drie buurtreminiscentieprojecten zijn positief over de winst die met het project behaald is: *‘De aanvankelijke terughoudendheid van de deelnemers veranderde langzaam in contact met elkaar en leidde in sommige gevallen zelfs tot vriendschap’*. Wel zijn er een aantal cruciale aandachtspunten. Zo werkt werving van deelnemers veruit het beste via eigen netwerken. De continuïteit van het project is een punt van aandacht: lange vakanties van verschillende etnische groepen en de vastenmaand Ramadan kunnen een project vertragen. Ook kunnen taalbarrières deelname van sommige groepen bemoeilijken. Maar ondanks deze aandachtspunten zijn de projectleiders onverdeeld positief. Eén van de projectleiders: *“Hier willen we mee doorgaan’ is de meest gehoorde reactie.”* In de praktijkverslagen van de verschillende buurtreminiscentieprojecten zijn deelnemers niet geïnterviewd.

4. Wetenschappelijk bewijs voor effectiviteit

Er zijn diverse onderzoeken gevonden naar de effectiviteit van reminiscentie (zie onder meer Bohlmeijer, 2007), deze zijn echter vooral gericht op individuele doelen en niet op de collectieve doelen die buurtreminiscentie kenmerken. Er is geen onderzoek gevonden naar de effectiviteit van de methode buurtreminiscentie.

5. Samenvatting werkzame elementen

- Ophalen en delen van herinneringen
- Start met het werken aan vertrouwen in kleine homogene groepen in de eerste fase van de methode
- Deelnemers worden gestimuleerd om onderlinge overeenkomsten te ontdekken door herkenning van elkaars verhalen
- Gebruikmaking van de sociale context van de buurt: Steeds meer mensen en organisaties worden betrokken
- Uitwisseling van herinnering met steeds meer buurtbewoners
- Continuïteit waarborgen door samenwerking met partners en vrijwilligers

- Het verspreiden van verhalen als een essentieel onderdeel van het proces, niet als de uitkomst
- Openheid: Alle buurtbewoners kunnen meedoen, ongeacht leeftijd of herkomst
- Starten met ouderen: Het ophalen van herinneringen is een natuurlijke activiteit van het ouder worden

1. Beschrijving methode

De beschrijving van de methode is gebaseerd op het volgende handboek:

Een buurt vol verhalen. Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie, geschreven door C. Mercken, uitgeven in 2002 door NIZW in Utrecht.

Daar waar aanvullende publicaties gebruikt worden, wordt de bron expliciet vermeld.

1.1 Probleemomschrijving

In de publieke opinie lijkt er consensus te bestaan dat veel Nederlandse buurten worden gekenmerkt door een gebrek aan sociale cohesie. Oorzaak is het ontbreken van (intensieve) sociale contacten tussen verschillende groepen buurtbewoners. Steeds meer bewoners voelen zich hierdoor onveilig op straat. Industrialisering, mondialisering en individualisering hebben mensen losgeweekt van hun traditionele gemeenschappen en lokale omgeving. Met nostalgie wordt gesproken over buurten van vroeger, waar iedereen elkaar kende en iedereen op de kinderen en ouderen lette. Deze buurten hebben, voor zover ze bestonden, in de loop van de twintigste eeuw plaats gemaakt voor buurten waar individuen wonen die deel uitmaken van verschillende, losse gemeenschappen. Intensieve contacten behoren niet meer tot de vanzelfsprekende kenmerken van de buurt.

De gesignaleerde afname van sociale cohesie en het gebrek aan sociale integratie in buurten brengen twee belangrijke scheidslijnen naar voren: tussen jongeren en ouderen, en tussen mensen van verschillende culturele afkomst. Onbekend maakt onbemind: Dat generaties elkaar niet kennen leidt vaak tot vooroordelen, stereotyperingen, wantrouwen, discriminatie en onderlinge sociale spanningen. Kennismaken met elkaar wordt bemoeilijkt doordat groepen buurtbewoners veelal in hun eigen 'enclave' leven. Hierdoor krijgen deze verschillende culturele- en leeftijdsgroepen weinig prikkels om zich te verdiepen in leefwerelden van andere buurtbewoners. Taalverschillen, verschillen in omgangsvormen, gewoonten, normen en waarden verhogen deze drempel verder.

Er zijn echter ook kansen die aangepakt kunnen worden om sociale cohesie in buurten te bevorderen. Ten eerste is het gebrek aan contact vaak geen kwestie van onwil, maar veel meer een kwestie van niet weten hoe te beginnen. Daarnaast komen de verschillende bevolkingsgroepen, jong en oud, allochtoon en autochtoon, elkaar dagelijks tegen in de wijk. Juist in hun directe leefomgeving komen zij regelmatig, zij het vluchtig, met elkaar in contact. Het feit dat zij in dezelfde woonomgeving leven, biedt kansen tot diepgaandere ontmoetingen, tot onderlinge kennismaking en zodoende tot het vergroten van wederzijds begrip.

1.2 Doel van de methode

Buurtreminiscentie: hoofddoel en subdoelen

Het centrale doel van buurtreminiscentie is het verbinden van mensen door de verhalen die zij delen.

Buurtreminiscentie is dus een vorm van buurtontwikkeling die herinneringen gebruikt om buurtbewoners te verbinden.

Deze hoofddoelstelling is onderverdeeld in een aantal subdoelen, te weten:

1. het activeren van mensen
2. het stimuleren van communicatie tussen buurtbewoners
3. het verbeteren van de kwaliteit van sociale relaties in de buurt
4. het versterken van sociale cohesie op buurtniveau

Zowel het hoofddoel als de subdoelen van buurtreminiscentie zijn dus vooral gericht op het collectief niveau in wijken en buurten en daarmee op het bewerkstelligen van veranderingen op groepsniveau.

Specifieke doelen: intergenerationale en interculturele reminiscentie

Buurtreminiscentie richt zich dus op het versterken van sociale cohesie in buurten en het verbeteren van sociale relaties tussen verschillende groepen bewoners. Zoals beschreven in de *probleembeschrijving 1.1* zijn er twee belangrijke scheidslijnen tussen buurtbewoners: tussen allochtonen en autochtonen (intercultureel) en tussen ouderen en jongeren (intergenerationale).

Deze specifieke takken van buurtreminiscentie kennen een eigen doel:

- *doel interculturele reminiscentie*: het verbinden van mensen met verschillende culturele achtergronden door het ontwikkelen van wederzijds begrip en respect, middels het uitwisselen van herinneringen.
- *doel intergenerationale reminiscentie*: het verbinden van verschillende generaties door onderling begrip tussen de groepen te bevorderen, middels het uitwisselen van herinneringen.

Individuele doelen buurtreminiscentie

Buurtreminiscentie concentreert zich op het bewerkstelligen van collectieve veranderingen, maar kan ook op individueel niveau van invloed zijn. Op het niveau van de bewoner sluiten de doelen van buurtreminiscentie aan bij de doelen van traditionele reminiscentie. Bij de formulering van deze individuele doelen baseert de ontwikkelaar zich op Gibson (1994) en Buijssen & Poppelaars (1997). De doelen van buurtreminiscentie (en traditionele reminiscentie) op individueel niveau zijn:

1. het voorkomen van sociaal isolement
2. de oudere een sociale rol bieden
3. het gevoel van identiteit en eigenwaarde versterken
4. bijdragen aan onderling begrip en wederzijds respect
5. de oudere plezier laten beleven

Toelichting naam buurtreminiscentie

Er zijn de afgelopen decennia verschillende definities van het begrip 'reminiscentie' verschenen. In algemene zin kan reminiscentie beschreven worden als 'het in stilte of hardop memoreren van eerdere ervaringen' (Bohlmeijer, Mies & Westerhof, 2006). Dat reminisceren meer is dan simpelweg 'herinneren' wordt duidelijk verwoord in de definitie van reminiscentie in het Van Dale Woordenboek: *de gedachte aan iets uit het verleden dat enige overeenkomst vertoont met wat men op een bepaald moment waarneemt*. Bij reminiscentie gaat het altijd om de koppeling

tussen heden en verleden.

Reminiscentie als methodiek vindt zijn oorsprong in de jaren '60 (zie 2 *Onderbouwing van de methode*). Buurtreminiscentie is afgeleid van de traditionele groepsreminiscentie door de functies van de traditionele reminiscentiemethodiek te verbinden met het sociale leven in de buurt. Voor een bespreking van overeenkomsten en verschillen tussen buurtreminiscentie en traditionele groepsreminiscentie zie 1.9.

1.3 Doelgroep van de methode

Doelgroep

Buurtreminiscentie beoogt alle buurtbewoners te betrekken ongeacht leeftijd of herkomst. Specifiek richt de methode zich op het betrekken van groepen buurtbewoners die onderling nog weinig contact hebben. Veelal wordt gestart met ouderen als initiële doelgroep; in de handleiding wordt dit ook gedaan. Gaandeweg het project wordt, in overleg met de initiële deelnemers, bedacht welke groepen buurtbewoners of individuen nog meer kunnen worden benaderd.

Speciale aandacht voor een aantal groepen buurtbewoners

Buurtreminiscentie besteedt speciale aandacht aan groepen buurtbewoners die het minst met elkaar in contact komen: alloctonen en autoctonen en ouderen en jongeren. Het gebrek aan sociale contacten tussen deze groepen heeft negatieve invloed op de sociale cohesie in de buurt. Daarnaast heeft deze bestaande sociale afstand ook invloed op de individuele leden van deze groepen:

- Veel allochtone ouderen weten, doordat zij weinig contact hebben met autoctonen in de Nederlandse samenleving, veelal hun weg niet goed te vinden in de wirwar van Nederlandse hulpinstanties en regels. Zij blijven daardoor vaak verstoken van de hulp die zij nodig hebben.
- Thuiswonende autochtone ouderen met afnemende gezondheid dreigen door beperkt contact met andere generaties en hun allochtone burens, vaak in een sociaal isolement te raken.
- Jongeren bevinden zich vaak in een kleine leefwereld van leeftijdgenoten en blijven zo verstoken van talloze leermogelijkheden en krijgen onvoldoende kansen om begrip voor andere leefwerelden en opvattingen te ontwikkelen.

Met betrekking tot interculturele reminiscentie kan de doelgroep dan geformuleerd worden als allochtone en autochtone ouderen, in latere fasen uitgebreid tot andere leeftijdsgroepen. Intergenerationele reminiscentie richt zich op zowel ouderen als jongeren.

1.4 Indicaties en contra-indicaties

Indicaties

De ontwikkelaar heeft een aantal indicaties geformuleerd met betrekking tot het selecteren van deelnemers voor de herinneringsbijeenkomsten; deze komen in grote lijn overeen met de indicaties die Buijssen & Poppelaars (1997) hebben opgesteld voor traditionele herinnering. De ontwikkelaar heeft een vierde indicatie toegevoegd, die specifiek geldt voor buurtreminiscentie:

1. De deelnemer is gemotiveerd en enthousiast over het project.
2. De deelnemer kan en wil zijn of haar herinneringen delen met anderen.
3. De deelnemer kan luisteren naar anderen en hen uit laten spreken.
4. De deelnemer staat open voor ontmoetingen met mensen uit andere culturen en generaties.

Deze bovenstaande indicaties worden beïnvloed door een aantal factoren, waaronder: lichamelijke beperkingen, pijn, angst, nervositeit, depressiviteit, cognitief functioneren, gedrag en sociale vaardigheden van de oudere (Chapman & Marshall, 1993 in Buijssen & Poppelaars, 1997).

Contra-indicaties

De ontwikkelaar heeft een contra-indicatie geformuleerd met betrekking tot het selecteren van deelnemers:

1. De deelnemer heeft een obsessieve of traumatische band met het verleden.

In aanvulling hierop stellen Buijssen & Poppelaars (1997), gebaseerd op Burnside & Haight (1994), dat ouderen die onderstaande kenmerken vertonen niet geschikt zijn voor deelname aan herinnering:

- agitatie
- energieloosheid
- pijn
- ernstige depressie
- ernstige cognitieve stoornissen
- ernstige slechthorendheid
- traumatische jeugd of traumatisch leven

1.5 Aanpak

Algemeen

Reminiscentie is een activiteit met een grote wervingskracht onder ouderen. Het is een laagdrempelige methode die aansluit bij de belevingswereld van ouderen. Ze spreekt bovendien niet alleen actieve, fitte senioren aan, maar ook ouderen die minder makkelijk te bereiken zijn. Daarnaast spreekt reminiscentie jongeren aan. Kinderen en jongeren zijn over het algemeen zeer geïnteresseerd in sociale geschiedenis en de verhalen van ouderen, tenminste als hen dit op een aansprekende manier wordt aangeboden. Reminiscentie wordt als methode al langere tijd toegepast in de ouderenzorg onder andere om de communicatie tussen patiënt en familieleden te bevorderen.

Buurtreminiscentie is een methode die gebruik maakt van het sociaal kapitaal van buurtbewoners en waaraan alle buurtbewoners, ongeacht leeftijd of etnische achtergrond, kunnen deelnemen. Door verhalen met elkaar te delen geven buurtbewoners zichzelf prijs en leren zij de gewoontes, leefwereld en de geschiedenis van de ander kennen. Langzaam ontstaat hierdoor een buurt vol verhalen die groepen buurtbewoners met elkaar in contact brengt, met elkaar verbindt en wederzijds begrip en respect bevordert. Zo wordt sociale cohesie in de wijk bevorderd.

Selectie doelgroepen

De werving en selectie van deelnemers neemt binnen buurtreminiscentie een belangrijke plaats in. Er moeten namelijk niet alleen deelnemers geselecteerd worden voorafgaande aan het project, maar gaandeweg moeten steeds nieuwe samenwerkingspartners, vertellers en vrijwilligers worden geworven om een zo breed mogelijke inbedding in de wijk te bereiken.

Ouderen selecteren

De meeste ouderen reminisceren al uit zichzelf en genieten van het ophalen en delen van herinneringen. Echter, niet alle ouderen zijn geschikt om deel te nemen en bovendien begrijpen zij vaak niet direct wat de bedoeling is of zij hebben het gevoel dat hun verhaal niet interessant genoeg is. Ter voorbereiding wordt daarom met alle kandidaten een individueel oriëntatiegesprek gevoerd. Aan de hand van dit gesprek en van vooraf vastgestelde criteria kan besloten worden wie definitief aan het project deelneemt.

Nieuwe vertellers

Doel van een buurtreminiscentieproject is om zoveel mogelijk buurtbewoners aan het vertellen en uitwisselen te krijgen. Gaandeweg het project wordt in overleg met de deelnemers bedacht welke buurtbewoners men nog meer wil bereiken.

Samenwerkingspartners en vrijwilligers

Uiteindelijk gaat het erom dat het project ingebed raakt in de buurt en leidt tot blijvende activiteiten. Daarom is het belangrijk gedurende het project samenwerkingspartners en vrijwilligers te zoeken die kunnen helpen bij de werving van nieuwe vertellers en die zorg kunnen dragen voor de continuïteit van het project.

Jongeren

Jongeren komen meestal niet uit zichzelf op het project af en worden bovendien zelden aangetrokken door advertenties of folders; persoonlijk contact is daarom vaak noodzakelijk.

Werkwijze buurtreminiscentie

Buurtreminiscentie bestaat uit drie fasen: leren reminisceren, leren uitwisselen en leren werken aan een narratieve structuur. De overstap naar de volgende fase wordt telkens gekenmerkt door een verbreding van het aantal betrokkenen in de buurt: Het is een proces van zich steeds uitbreidende kringen. In de uiteenzetting van de aanpak van de buurtreminiscentiemethode gaat de ontwikkelaar uit van een buurt waar meerdere culturen en meerdere generaties wonen.

Fase 1: Leren reminisceren

De eerste fase is gericht op het leren reminisceren. Reminiscentiegroepen komen in deze fase in besloten, herkenbare en veilige groepen bijeen. In deze fase wordt er gebouwd aan onderling vertrouwen, erkenning en waardering voor de persoon en zijn verhaal. Het doel van de eerste fase is het creëren van een veilige en vertrouwde omgeving waarin deelnemers tot vertellen kunnen komen.

De eerste fase van een buurtreminiscentieproject verschilt weinig van traditionele groepsreminiscentie. Aan de hand van thema's of onderwerpen worden herinneringen opgehaald en uitgewisseld: goed gekozen thema's kunnen talloze verhalen oproepen. Het ophalen van herinneringen kan gestimuleerd worden door het stellen van vragen, maar ook door activiteiten (zoals samen koken of spelletjes van vroeger) en gebruik van triggers. Triggers zijn stimuli uit de directe omgeving die spontaan herinneringen aan vroeger oproepen, zoals de smaak van een koekje of het zien van traditionele kledij.

Buijssen & Poppelaars (1997) en Barendsen & Boonstra (2005) geven in hun handleidingen voor traditionele reminiscentie bruikbare voorbeelden hoe thema's uitgesplitst kunnen worden om de deelnemers te stimuleren tot het ophalen van herinneringen en het vertellen van verhalen.

Om de overgang naar de volgende fase voor te bereiden, maken de verschillende groepen in de eerste fase kennis met elkaar. Dit gebeurt op laagdrempelige en informele wijze, bijvoorbeeld door kleine presentaties of een gezamenlijk uitstapje.

Organisatorische aspecten Fase 1	
Duur fase 1	2 tot 3 maanden
Aantal bijeenkomsten	6 tot 8
Frequentie bijeenkomsten	1 x per week
Duur bijeenkomsten	Ongeveer 2 uur (flexibel)
Aantal deelnemers per groep	8 à 10 personen
Ontmoeting tussen groepen	2 à 3 bijeenkomsten

Fase 2: Leren uitwisselen

In de tweede fase worden de deelnemers uit de verschillende reminiscentiegroepen van de eerste fase gemengd, waardoor er nieuwe, meer heterogene groepen ontstaan. Deze fase is gericht op het op kleine en relatief veilige schaal leren uitwisselen van verhalen met mensen

van verschillende culturen en het leren stimuleren van anderen tot vertellen. Daarnaast worden de deelnemers gestimuleerd om onderlinge overeenkomsten te ontdekken en oefenen zij met verschillende uitwisselingstechnieken. Om de ontwikkeling van een groepsgevoel te stimuleren, ontmoeten de verschillende groepen elkaar voor en na de reminiscentiesessies.

In de loop van de tweede fase wordt al nagedacht over vertelplekken, ondersteunende professionals, vrijwilligers en nieuwe vertellers die betrokken kunnen worden in fase 3.

Gedurende de tweede fase worden de eerste contacten met deze organisaties, locaties of personen gelegd.

Organisatorische aspecten Fase 2	
Duur fase 2	1 à 1,5 maand
Aantal bijeenkomsten	4 tot 5
Frequentie bijeenkomsten	1 x per week
Duur bijeenkomsten	Ongeveer 2 uur (flexibel)
Aantal deelnemers per groep	Gemiddeld 8 personen
Ontmoeting tussen groepen	1 à 2 bijeenkomsten met de oude groepen; 1 bijeenkomst met gastdeelnemers; en de groepen ontmoeten elkaar elke week voor en na de uitwisselingssessie

Fase 3: Leren werken aan een narratieve structuur

De laatste fase van het project richt zich op het tot stand brengen van een narratieve buurt; een buurt waar men op allerlei plekken, tussen allerlei personen herinneringen ophaalt en verhalen vertelt. De deelnemers van de eerste twee fasen stimuleren nu ook andere buurtbewoners tot reminiscentie en het uitwisselen van verhalen. Het project wordt zodoende verbreed naar een scala aan nieuwe doelgroepen en men creëert 'continue lussen': activiteiten die leiden tot nieuwe activiteiten of betrokkenheid van nieuwe doelgroepen. Daarnaast worden samenwerkingsverbanden tot stand gebracht die de continuïteit van reminiscentieactiviteiten in de buurt kunnen waarborgen.

Aan het einde van fase 3 zijn de volgende resultaten behaald:

1. De vaste deelnemers hebben nieuwe sociale contacten in de buurt opgedaan en de status van pioniers van de narratieve buurt verworven.
2. Buurtbewoners kennen het buurtreminiscentieproject en zijn op de hoogte van de uitwisselingsbijeenkomsten.
3. Buurtbewoners van verschillende leeftijden en etnische afkomst hebben minimaal één uitwisselingsbijeenkomst bijgewoond en zijn enthousiast over buurtreminiscentie.
4. Nieuwe vertellers en vrijwilligers (van verschillende leeftijden en etnische afkomst) hebben zich aangemeld voor toekomstige reminiscentieactiviteiten.
5. Nieuwe samenwerkingsverbanden, met concrete toekomstplannen, zijn tot stand gekomen.

1.6 Materiaal

De methodische uitwerking van buurtreminiscentie is terug te vinden in de volgende publicatie:

- Mercken, C. (2002). *Een buurt vol verhalen. Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie*. Utrecht: NIZW.

Deze publicatie is te bestellen via de website van [MOVISIE](#).

Daarnaast zijn er twee handleidingen over traditionele groepsreminiscentie waarin uitgebreide voorbeelden worden gegeven van thema's, activiteiten en het gebruik van triggers:

- *Terug naar Toen ... Reminisceren met ouderen*, geschreven door I. Barendsen en W. Boonstra, uitgegeven in 2005 door HB Uitgevers in Baarn.
- *Reminiscentie. Een handleiding voor de praktijk*, geschreven door H. Buijssen en K. Poppelaars, uitgegeven in 1997 door Intro in Baarn.

1.7 Benodigde competenties van de professional

Voor de uitvoering van een buurtreminiscentieproject zijn er drie rollen:

1. De *projectcoördinator*. Deze is verantwoordelijk voor het algeheel overzicht en verloop van het project.
2. De *reminiscentiewerker*. Deze is verantwoordelijk voor een goed verloop van de reminijscentiebijeenkomsten.
3. De *assistent*. Deze werkt samen met een reminijscentiewerker en ondersteunt hem bij zijn werkzaamheden.

De ontwikkelaar heeft zich beperkt tot het uitwerken van de benodigde competenties van de reminijscentiewerker.

Benodigde competenties reminijscentiewerker

Iedereen die ervaring heeft met groepswork en die de doelstellingen en werkwijze van reminijscentie begrijpt, kan een reminijscentiegroep begeleiden. Het is dus niet nodig om een beroepsopleiding te volgen. Wel moet deze persoon over bepaalde specifieke vaardigheden en inzichten beschikken:

- ervaring met groepswork en in staat om processen te begeleiden
- respect voor en interesse in de deelnemers en hun verhalen
- weten hoe een groep positief gestimuleerd kan worden
- zich betrokken voelen bij de deelnemers, zonder de nodige professionele afstand te verliezen
- gestructureerd werken en zich flexibel opstellen

1.8 Overige randvoorwaarden

Kwaliteitsbewaking

De wijze van kwaliteitsbewaking wordt (verder) bepaald door de uitvoerder.

Kosten van de interventie

De kosten van een buurtreminiscentieproject zijn afhankelijk van de plaatselijke situatie en van keuzes die gemaakt worden, bijvoorbeeld wat betreft het aantal bijeenkomsten en groepen.

Mogelijke kostenposten zijn:

- personele kosten
- huur van een ruimte
- koffie, thee en eventuele versnaperingen
- kopieer- en portokosten
- pr en foto's
- materialen voor presentaties en uitwisselingen (triggers, aankleding)
- feestelijke bijeenkomsten en uitstapjes met de deelnemers
- Voor zover van toepassing: vereiste indicatiestelling van nader genoemde instantie.

1.9 Overeenkomsten en verschillen met andere interventies

Buurtreminiscentie versus traditionele groepsreminiscentie

Buurtreminiscentie is afgeleid van traditionele groepsreminiscentie. De centrale activiteit, het reminisceren zelf, is in beide methoden grotendeels vergelijkbaar. Door functies van de traditionele reminiscentiemethodiek (zie 1.2 *Doel van de methode*) te verbinden met het sociale leven in de buurt, is buurtreminiscentie als nieuwe vorm van groepsreminiscentie ontstaan. Er zijn drie belangrijke verschillen tussen buurtreminiscentie en de traditionele groepsreminiscentiemethodiek:

1. *De mate van openheid*: In de traditionele groepsreminiscentiemethode komen deelnemers pas in contact met anderen buiten de groep, wanneer zij aan het einde van het project hun verhalen presenteren. De nadruk binnen groepsreminiscentie ligt daarom tot aan de laatste fase op de beslotenheid van de groep. Bij buurtreminiscentie daarentegen is het verspreiden van verhalen niet de uitkomst van het proces, maar een essentieel onderdeel. De nadruk ligt daarom veel minder op beslotenheid. Bezoek van buitenstaanders wordt niet als onwenselijk gezien: de groepen worden juist gestimuleerd tot openheid. Alleen tijdens de eerste fase van een buurtreminiscentieproject wordt gewerkt met besloten groepen.
2. *Overdracht versus uitwisseling*: Buurtreminiscentie is minder gericht op overdracht en veel meer op uitwisseling. Presentatievormen die bij traditionele reminiscentie veel worden gebruikt, zoals toneelstukken, boeken en video's worden in buurtreminiscentieprojecten nauwelijks gebruikt, omdat deze niet stimuleren tot echte uitwisselingen. Buurtreminiscentie is veel meer gericht op activiteiten waarin deelnemers andere buurtbewoners stimuleren tot uitwisseling.
3. *Gebruik van de sociale context van de buurt*: Buurtreminiscentie vindt per definitie plaats in en maakt gebruik van de sociale context van de buurt. Tijdens het proces worden steeds meer mensen en organisaties in de buurt betrokken bij het project.

In deze methodebeschrijving wordt vooral ingegaan op de collectieve doelen van buurtreminiscentie. Dit zijn tegelijkertijd de doelen die buurtreminiscentie onderscheiden van traditionele groepsreminiscentie. Effectonderzoek naar individuele doelen van groepsreminiscentie worden daarom niet meegenomen als indirect wetenschappelijk bewijs op buurtreminiscentie.

Buurtreminiscentie versus Life review

De termen Life review en reminiscentie worden vaak door elkaar gebruikt. In beide methoden staat het ophalen van herinneringen centraal, maar zij verschillen ook aanzienlijk van elkaar. Life review richt zich op een gestructureerde herwaardering van het leven; het opmaken van de levensbalans. Deze methode wordt vaak als therapie gebruikt bij ouderen die depressieverschijnselen vertonen. De positieve therapeutische effecten van Life review kunnen zich ook voordoen bij reminiscentie, maar dit is geen doel van de methode. Daarnaast verschilt reminiscentie van Life review omdat reminiscentie zich beperkt tot verwerkte herinneringen. Onverwerkte herinneringen of herinneringen die traumatische reacties oproepen horen niet in een reminiscentiegroep thuis. In Life review zijn onverwerkte herinneringen juist wel een belangrijk onderdeel van het opmaken van de levensbalans. Gezien de grote verschillen tussen reminiscentie en Life review worden zij niet als gelijksoortige methoden beschouwd en wordt effectonderzoek naar Life review niet als indirect wetenschappelijk bewijs meegenomen.

1.10 Contactgegevens ontwikkelaar

Organisatie

MOVISIE (voorheen NIZW)

info@movisie.nl

Tel: 030 789 20 00

Fax: 030 789 21 11

Contactpersoon

Anne van Delft

info@annevandelft.nl

www.annevandelft.nl

Stichting Levensverhalen, Anita Blijdorp

www.stichtinglevensverhalen.nl

2. Onderbouwing

2.1 De ontwikkelgeschiedenis van de methode

Buurtreminiscentie is een aangepaste vorm van de reminiscentiemethodiek die al veel langer bestaat. Uit ervaringen met de reminiscentie bleek dat deze methodiek een grote wervingskracht heeft onder ouderen. Maar dat niet alleen, ook kinderen en jongeren bleken enthousiast te worden van reminiscentie. Op veel scholen in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië gebruikte men deze methode al om contacten tussen leerlingen en oudere buurtbewoners te stimuleren en de geschiedenis tot leven te brengen. In toenemende mate gebruikt men deze werkwijze ook in Nederland. Er werden verrassende resultaten behaald met deze projecten.

De ervaringen met dit soort projecten leidden tot de gedachte dat reminiscentie ook in andere velden inzetbaar zou kunnen zijn. Hierbij dacht men aan het stimuleren van sociale cohesie en sociale integratie op buurt niveau. Er zijn ervaringen op gedaan met buurtreminiscentie in Utrecht (Lombok) en met andere intergenerationale en interculturele reminiscentieprojecten in steden als Amsterdam en Breda. Aan de hand van deze ervaringen is een systematische buurtgerichte reminiscentiemethodiek ontwikkeld.

2.2 Onderbouwing van de probleemanalyse, doel, doelgroep en aanpak

Probleemanalyse

De ontwikkelaar stelt op basis van Van Dijk e.a. (2000) dat de kwaliteit van sociale relaties de meest bepalende factor is voor sociale cohesie in de buurt. Vooral de mate waarin buurtbewoners met elkaar omgaan en de kwaliteit van dat contact bepaalt in hoeverre mensen zich veilig voelen in hun buurt en in hoeverre zij deze buurt positief waarderen. Buurtreminiscentie werkt hieraan.

Doelen

Buurtreminiscentie is gebaseerd op traditionele reminiscentie, die haar oorsprong vindt in de jaren '60. Het ophalen van herinneringen werd eeuwenlang gezien als een teken van geestelijke achteruitgang. De Amerikaanse gerontoloog Robert Butler betoogde begin jaren '60 als eerste dat het ophalen van herinneringen geen ziekelijk verschijnsel is, maar juist essentieel is voor het succesvol ouder worden (Butler, 1963 in Mercken, 2002). Hij baseerde zich hierbij op de levenslooptheorie van psycholoog Erikson, waarin het opmaken van een levensbalans als essentieel wordt beschouwd voor de laatste levensfase. Butler wordt gezien als de geestelijk vader van de reminiscentiemethode: Dankzij hem ontstond het besef dat het ophalen van herinneringen een gezonde reactie is van het ouder worden en een manier om continuïteit tussen heden en verleden te waarborgen (Mercken, 2002). Inmiddels is de reminiscentiemethode met name in de zorgsector een veelgebruikte methode, die zowel individueel als in groepsverband wordt toegepast voor verschillende doelstellingen.

In de decennia na 1963 zijn uit onderzoek en praktijk talloze andere voordelen van reminiscentie aangetoond. Een van deze voordelen is dat reminisceren een belangrijke sociale rol kan vervullen; reminiscentie kan mensen met elkaar verbinden (zie ook 1.2 *Doel van de methode*). Het ophalen van herinneringen is namelijk niet alleen een individuele bezigheid, maar ook een sociale activiteit. Reminiscentie gebeurt vooral in interactie met anderen. De ontwikkelaar baseert zich hierbij op Gibson (1994) en Buijssen & Poppelaars (1997). Wanneer men samen herinneringen ophaalt, gebeurt er iets bijzonders: Verschillende herinneringen komen dan samen en daardoor reikt hetgeen men zich herinnert verder dan de som van alle individuele herinneringen. De gedeelde herinneringen vormen een basis voor toekomstige reminiscentie en dragen collectief bij aan de reconstructie van wat een gemeenschap 'weet' (Middleton & Edwards, 1971 in Mercken, 2002). Gedeelde herinneringen bieden een gemeenschap een basis voor de toekomst en dragen ertoe bij dat mensen een aantal gemeenschappelijke kernmerken leren herkennen. Door deze functie van de reminiscentiemethodiek te verbinden met het leven in de buurt is er een nieuwe vorm van groepsreminiscentie ontstaan: buurtreminiscentie. Het delen van herinneringen maakt het mogelijk de gemeenschap te bewerken tot een ervaren eenheid. Het verbinden van mensen door de verhalen die zij met elkaar delen leidt tot het ontwikkelen en versterken van eenheid. Door steeds meer groepen en individuen te betrekken wordt een steeds groter deel van de buurt met elkaar verbonden door de verhalen die zij delen. Een 'echte' gemeenschap is een 'gemeenschap van herinneringen' die het verleden niet vergeet: een *community of memory* (Bellah, e.a. 1985 in Mercken, 2002).

Doelgroep

De methode richt zich op het betrekken van alle buurtbewoners ongeacht leeftijd of etnische afkomst. In de methode besteedt de ontwikkelaar extra aandacht aan groepen die over het algemeen weinig onderling contact hebben: jongeren en ouderen en allochtonen en autochtonen. De ontwikkelaar baseert zich op cijfers uit de jaren '90 en geeft aan dat bijna 63% van de 65-plussers in Nederland weinig tot geen persoonlijk contact heeft met jongeren (Walker, 1993 in Mercken, 2002). Ook veel jongeren leven opgesloten in een kleine kring van leeftijdsgenoten en hebben daardoor weinig contact met ouderen (Penninx, 1999 in Mercken, 2002). Eenzelfde beeld is te zien bij contacten tussen allochtonen en autochtonen, hoewel de mate sterk verschilt per bevolkingsgroep. De mate van sociale integratie van allochtonen verschilt daarnaast ook per generatie. Allochtonen van de tweede generatie gaan het meest om met autochtonen, terwijl de eerste generatie arbeidsmigranten het minst contact heeft met autochtonen. Deze groepen behoeven daarom extra aandacht.

Aanpak

De aanpak van de buurtreminiscentiemethode is onderverdeeld in drie fasen: Leren reminisceren, Leren uitwisselen en Leren werken aan een narratieve buurt. Deze driedeling is gebaseerd op een intergenerationeel trapmodel dat geïntroduceerd wordt in het Nationaal stimuleringsprogramma *De buurt voor alle leeftijden* (Penninx, 1999). Dit model onderscheidt drie niveaus (Penninx 1999, in Mercken, 2002):

1. *Elkaar ontmoeten*: Hierbij gaat het om incidentele activiteiten of ontmoetingen met weinig diepgang of duurzaamheid. Buurtbewoners hebben weet van elkaars bestaan en ontmoeten elkaar zonder verdere verplichtingen.
2. *Elkaar leren kennen*: De ontmoetingen zijn minder oppervlakkig en mensen leren elkaar kennen als individu in plaats van als lid van een bepaalde groep. Er is sprake van uitwisseling.
3. *Iets voor elkaar betekenen*: Er is sprake van persoonlijke betrokkenheid en onderlinge

beïnvloeding. Buurtbewoners ontdekken dat zij gezamenlijke belangen hebben en dat zij iets voor elkaar kunnen betekenen.

Mercken heeft dit trapmodel verwerkt in de buurtreminiscentie en geeft aan dat wanneer je buurtbewoners wil stimuleren tot betrokkenheid bij elkaar en bij de buurt, dit alleen kans van slagen heeft als laagdrempelige activiteiten worden ontwikkeld die aansluiten bij de belevings- en leefwereld van die bewoners. Bovendien stelt Mercken dat niet alle deelnemers even hoog op zullen klimmen. Een grote groep buurtbewoners blijft incidentele bezoekers. De kleine groep vaste deelnemers zal hoger klimmen; zij voelen zich met elkaar verbonden. Een nog kleinere groep zal de derde trede betreden (Mercken, 2002).

3. Onderzoek naar praktijkervaringen

3.1 Uitvoerende organisaties

Beschrijving uitvoerende instanties

Uitvoerende instanties zijn veelal welzijnsinstellingen, sociaal-cultureel werk of buurthuizen. Er zijn echter onvoldoende gegevens bekend om een volledig beeld te kunnen geven.

Lokale en/of regionale varianten

Een aantal projecten maakt gebruik van de buurtreminiscentiemethode, maar is onder een andere naam uitgevoerd. Er zijn ook projecten die zich richten op een deelgebied van buurtreminiscentie; op interculturele reminiscentie of intergenerationele reminiscentie. Daarnaast zijn er projecten die zich bezighouden met reminiscentie in de buurt en die daardoor lijken op buurtreminiscentie, maar zich niet houden aan de door buurtreminiscentie voorgeschreven drie fasen (zie 1.5 Aanpak). Er zijn onvoldoende gegevens bekend om een volledig beeld te kunnen geven van bestaande lokale en/of regionale varianten.

De hieronder beschreven praktijkervaringen van de professional en cliënt/burger zijn gebaseerd op de volgende publicaties:

1. *Gescheiden verleden, Gedeeld heden*, geschreven door M. Kamminga en A. Vink, uitgegeven in 2000 door Drukkerij Peters Amsterdam B.V.

In 2000 is dit compacte praktijkverslag gepubliceerd, waarin de ervaringen van de professionals in het project *Gescheiden verleden, Gedeeld heden* zijn weergegeven. Dit interculturele reminiscentieproject is uitgevoerd tussen oktober 1999 en december 2000 en is een voorloper van de buurtreminiscentie-methode. In de eerste projectfase zijn zes reminiscentiegroepen samengesteld. De deelnemers: vijf Nederlandse mannen en vrouwen, zes Hindoestaanse Surinamers, zes Creools-Surinaamse vrouwen, acht Turkse vrouwen, en vier Nederlandse echtparen bestaande uit een oudere met geheugenproblemen en zijn of haar mantelzorgers. In deze groepen is met elkaar herinneringen opgehaald. De eerste fase werd afgesloten met een gezamenlijke bijeenkomst vol presentaties. De tweede fase stond in het teken van uitwisseling. Uit elke groep werd één verteller gekozen. Deze groep wisselde ervaringen uit en verzorgde presentaties voor de jongere generatie.

2. *Verhalend verleden. We zongen allemaal hetzelfde lied, maar ieder in onze eigen taal*. geschreven door W. Hilverda, uitgegeven in 2006 door Pluspunt in Rotterdam.

In dit praktijkverslag hebben de projectleiders van het project *Verhalend Verleden* hun ervaringen opgeschreven. Het Rotterdams project *Verhalend Verleden* ging in 2004 van start en is gebaseerd op de buurtreminiscentiemethode. Doel van het project is ouderen uit

verschillende culturen met elkaar in gesprek brengen en elkaar leren kennen door middel van het uitwisselen van herinneringen. *Verhalend Verleden* is in drie gebieden opgezet: in Spijkenisse en in de Rotterdamse deelgemeenten Charlois en Kralingen-Crooswijk. In alle drie de projecten zijn de drie fasen van de buurtreminiscentiemethode doorlopen. In twee jaar tijd hebben ruim honderd senioren deelgenomen aan het project.

3. *Een buurt vol verhalen. Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie*, geschreven door C. Mercken, uitgegeven in 2002 door NIZW in Utrecht.

Een buurt vol verhalen is de publicatie waarin de buurtreminiscentiemethode uiteen is gezet. De methode is gebaseerd op ervaringen met het buurtreminiscentieproject *Een buurt vol verhalen* dat is uitgevoerd in Lombok te Utrecht, in 2001. In de publicatie wordt ook teruggekeken op het project.

3.2 Praktijkervaringen van de professional

Algemene ervaringen

De projectleider van *Verhalend Verleden* heeft het buurtreminiscentieproject positief ervaren: *'De aanvankelijke terughoudendheid van de deelnemers veranderde langzaam in contact met elkaar en leidde in sommige gevallen zelfs tot vriendschap. Men stond open voor elkaars wereld en was gretig om die te leren kennen'* (Hilverda, 2006). De projectleider van *Gescheiden Verleden, Gedeeld Heden* is ook enthousiast: *"De ene groep liep vanaf de eerste bijeenkomst op rolletjes, de andere groep kwam wat moeizaam tot stand. Toch geldt voor alle groepen: het samen praten over vroeger maakt veel los. Er komen herinneringen en gevoelens boven die anders, in de waan van alledag, blijkbaar niet aan bod komen. Er is veel herkenning en sneller dan verwacht raken de deelnemers vertrouwd met elkaar. Na afloop overheerst één gevoel: jammer dat de tien bijeenkomsten er op zitten. 'Hier willen we mee doorgaan' is de meest gehoorde reactie."* (Kamminga & Vink, 2000).

Bereiken van de doelgroep

Uit de ervaringen van zowel de projecten *Gescheiden verleden, Gedeeld heden* als *Verhalend verleden* blijkt dat het werven van deelnemers via eigen netwerken veruit het beste werkte. Werving via folders en spreekuren leverde nauwelijks aanmeldingen op. Twee begeleiders van de twee Surinaamse groepen (Creools-Surinamers en Hindoestanen) binnen het project *Gescheiden verleden, Gedeeld heden* gaven aan dat het lastig bleek om deze groepen tot stand te brengen. Werving via buurthuizen, folders en spreekuren leverde geen aanmeldingen op. Uiteindelijk bleek een contactpersoon de uitkomst. Er werd iemand gevonden uit de eigen doelgroep die de mensen persoonlijk aansprak; met het gewenste resultaat (Kamminga & Vink, 2000).

De Turkse en Marokkaanse groepen kwamen heel gemakkelijk tot stand. De begeleiders van beide groepen waren van overeenkomstig geslacht en etnische afkomst. Zij wierven de mensen onder hun eigen cliënten op een spreekuur in het buurthuis in stadsdeel Zeeburg (Kamminga & Vink, 2000).

Ook in het project *Verhalend Verleden* is de ervaring dat advertenties en oproepen in huis-aan-huisbladen niet veel opleveren. Binnen alle drie de deelprojecten bleek het werven van deelnemers het meest succesvol wanneer dit via het eigen netwerk verliep. Dit is meteen ook de reden dat het binnen *Verhalend Verleden* niet lukte een Kaapverdise groep bij elkaar te brengen: Er was geen netwerk waar gebruik van gemaakt kon worden (Hilverda, 2006).

Valkuilen, onvoorziene omstandigheden en neveneffecten

Binnen het project *Gescheiden verleden, Gedeeld heden* waren een aantal onvoorziene omstandigheden en valkuilen. Ten eerste waren er een aantal onvoorziene omstandigheden die de continuïteit van het project in gevaar brachten. De hoge leeftijd van veel deelnemers was soms van invloed. Met name in de Nederlandse groep vielen veel belangstellenden af door gezondheidsproblemen (Kamminga & Vink, 2000). Daarnaast was de lange vakantieperiode van met name Turkse en Marokkaanse deelnemers onderschat. Vervolgens ontstond er een onvoorziene tijdsdruk doordat de Islamitische vastenmaand op komst was (Kamminga & Vink, 2000). Ten tweede bleek ook de grootte van de reminiscentiegroep een valkuil te kunnen zijn. De Turkse en Marokkaanse reminiscentiegroepen bestonden elk uit acht personen, de twee begeleiders gaven aan dat dit teveel was om iedereen zijn of haar verhaal te kunnen laten vertellen (Kamminga & Vink, 2000). Een derde valkuil bleek de taalbarrière. In de gezamenlijke bijeenkomsten viel de taalbarrière soms weliswaar weg door herkenning van gedeelde herinneringen; het verteltempo lag bij deze bijeenkomsten echter veelal te hoog voor de Turkse en Marokkaanse groepen, waardoor zij niet alles konden volgen (Kamminga & Vink, 2000). Binnen het project *Een buurt vol verhalen* zijn een aantal valkuilen geformuleerd, met name met betrekking tot de mate van openheid van een groep. Sommige groepen dreigen zich naar binnen te keren en zich te sluiten. Zij dienen gewezen te worden op het feit dat het project gericht is op uitwisseling met anderen en dat zij als pioniers de buurt aan het vertellen moeten krijgen (Mercken, 2002). Het andere uiterste zijn groepen die te open zijn, met name in de eerste fase. Sommige deelnemers namen voortdurend introducees mee. Dit maakt het lastig om een vertrouwd en veilig klimaat op te bouwen. Bespreek dit open met de groep en leg uit dat in de vervolgfases introducees en nieuwe deelnemers van harte welkom zijn (Mercken, 2002).

Cruciale succesfactoren

De begeleiders van *Gescheiden verleden, Gedeeld heden* gaven aan dat alle deelnemers graag wilden vertellen over het verleden: *'Deze generatie heeft altijd weinig gepraat, nu ze de kans krijgen doen ze het graag.'* Dit is een belangrijke succesfactor van het project. De projectcoördinator geeft daarnaast aan: *'Door herkenning van ieders problemen, vielen etnische verschillen weg'* (Kamminga & Vink, 2000). De projectcoördinator geeft een viertal tips om een buurtreminiscentieproject tot een succes te maken: Laat de werving en selectie over aan deskundigen uit de eigen culturele groep; Zorg dat de begeleiders de methode goed kennen en begrijpen; Overweeg de vertellers een vergoeding te geven, je doet immers een groot beroep op hen; en het is van belang om zowel de ouderen als de kinderen goed voor te bereiden op een gezamenlijke ontmoeting (Kamminga & Vink, 2000).

De projectleider van *Verhalend Verleden* uit Spijkenisse geeft aan dat het van cruciaal belang is om het project heel laagdrempelig te houden: *"Als we het project uitlegden, zeiden veel mensen: 'Die eerste fase wil ik wel proberen, maar de tweede fase moet ik nog maar eens zien'. En de derde fase, het vertellen van de verhalen aan mensen buiten het project, zagen de meesten helemaal niet zitten. We hebben het daarom stukje bij beetje gedaan. Als mensen de eerste fase willen doen dan kon dat. Daarna keken we per fase of ze verder willen gaan. Dat heeft heel goed gewerkt. De deelnemers voelden zich uiteindelijk zo betrokken dat er*

*nauwelijks mensen gestopt zijn” (Hilverda, 2006). Dit wordt onderstreept door ervaringen uit *Een buurt vol verhalen* waarin ervaren is dat niet alle deelnemers meteen enthousiast zijn over de vervolgfases waarin gemengde uitwisselingen centraal staan (Mercken, 2002).*

Een projectleider van *Verhalend Verleden* uit Charlois is enthousiast over de werking van triggers: *‘Het werkt heel goed met die triggers. De mensen hoeven niet zelf iets te verzinnen. Ze zien de voorwerpen en vaak kunnen ze er wel iets over vertellen. Ik vind het ook mooi, dat je mensen vrij laat. Ze hoeven niet per se iets te vertellen, ze mogen. Maar ze worden altijd wel aangespoord door de verhalen van anderen’* (Hilverda, 2006).

3.3 Praktijkervaringen van de cliënt/burger

In zowel de praktijkverslagen *Verhalend Verleden* en *Gescheiden Verleden, Gedeeld Heden* als de publicatie *Een buurt vol verhalen* zijn deelnemers niet geïnterviewd.

3.4 Praktijkvoorbeeld

Er is geen volledige casus, waarin het verloop en de werking van een buurtreminiscentieproject geschetst is, beschikbaar. Wel zijn er een aantal fragmenten gevonden, waarin delen van het project beschreven zijn. De praktijkfragmenten die hieronder worden geschetst, komen allen uit het project *Verhalend Verleden* (zie 3.2).

Vertelde verhalen vastleggen

In Spijkenisse schreef de groepsbegeleiding op kleine papiertjes waar een verhaal over ging. Deze briefjes werden bewaard in kleine zelfgemaakte tasjes, in een beschilderd kastje of in rolletjes met een strik. Dat was per groep verschillend zodat ze later makkelijk van elkaar te onderscheiden waren.

De eerste fase in Charlois

Als wervingsmiddel was in Charlois door het Steunpunt Mantelzorg een bezoek georganiseerd aan het Nationaal Onderwijsmuseum in Rotterdam. In dit museum is veel onderwijsmateriaal van vroeger te zien en er zijn zelfs geheel ingerichte schoolklassen uit verschillende perioden. Het bezoek bracht veel herinneringen naar boven. Voor de eerste bijeenkomst van de eerste fase was daarom gekozen voor het thema *school*. De deelnemers waren eerst bang maar weinig herinneringen aan hun schooltijd te hebben, maar al pratend bleek dit niet het geval te zijn. Ze herinnerden zich dingen die ze allang vergeten dachten te zijn. Op de derde bijeenkomst werd verteld aan de hand van poësiealbums en oude Nederlandse liedjes. Voor de vierde bijeenkomst hadden de groepsbegeleiders voor het thema *televisie* gekozen. Ter voorbereiding hadden ze plaatjes van oude tv-series opgezocht en op internet tunes gedownload. Het onderwerp was een succes. Er werden veel herinneringen opgehaald over de eerste televisie in de straat waar alle kinderen eens per week kwamen kijken.

Afsluiting eerste fase

In Charlois werd de eerste fase afgesloten met een kleurrijke lunch, waar de Nederlandse en Turkse groep herinneringen ophaalden uit hun geboorteland. Een vertelster van Verhalenderwijs bracht de aanwezigen in de juiste stemming door te vertellen over haar lagere schooltijd in Rotterdam, zo'n tachtig jaar geleden. Ook was een groep Antilliaanse vrouwen uitgenodigd. Zij hebben zich in de tweede fase van het project aangesloten. Er waren gerechten uit de verschillende landen en er was een muzikaal intermezzo met een Turkse saz speler die een Turks liefdeslied zong. Wat er weer toe leidde dat de Antilliaanse vrouwen gezamenlijk een lied zongen over hun mooie eiland.'

Derde fase

In Charlois ging *Verhalend Verleden* op bezoek bij de Antilliaanse vrouwenvereniging *Birasol*. Midden op het stadsplein in de Tarwewijk stonden tafels en stoelen en werd gepraat over geboorterituelen en de kraamtijd. Er werd verteld over de ooievaar en hoe je vroeger al dan niet seksueel werd voorgelicht. De ochtend werd afgesloten met het gezamenlijk zingen van liedjes van vroeger, op dezelfde melodie maar in de eigen taal.

Vervolg

Het traject rondom Verhalen verleden is zo positief verlopen dat alle drie de projectleiders het project op de een of andere manier hebben voortgezet.

4. Effectonderzoek

4.1 Directe aanwijzingen voor de effectiviteit

Nederlandse primaire onderzoeken naar de effectiviteit van de methode

Er is geen onderzoek gevonden naar de effectiviteit van de methode buurtreminiscentie.

4.2 Indirecte aanwijzingen voor de effectiviteit

Studies in het buitenland en/of naar 'soortgelijke methoden'

Er zijn verschillende studies uitgevoerd naar de werking van reminiscentie. Deze komen echter qua aanpak niet overeen met de methode van buurtreminiscentie en ze concentreren zich bovendien veelal op individuele doelen van reminiscentie, daar waar buurtreminiscentie zich primair richt op collectieve doelen. Deze studies worden in deze beschrijving daarom niet meegenomen. Deze studies geven echter wel een goede indruk van de werking, zij het op andere doelen, van reminiscentie als mechanisme. Voor wie zich verder wil verdiepen in reminiscentie is het volgende proefschrift, dat ook een meta-analyse bevat, een aanrader:

Reminiscence and depression in later life, geschreven door E. Bohlmeijer, uitgegeven in 2007 door het Trimbos-instituut in Utrecht.

5. Conclusies

5.1 Samenvatting werkzame elementen

- ophalen en delen van herinneringen (1,2,3)
- Start met het werken aan vertrouwen in kleine homogene groepen in de eerste fase van de methode. (1)
- Deelnemers worden gestimuleerd om onderlinge overeenkomsten te ontdekken door herkenning van elkaars verhalen (1)
- Gebruikmaking van de sociale context van de buurt: Steeds meer mensen en organisaties worden betrokken. (1,2)
- uitwisseling van herinnering met steeds meer buurtbewoners (1,2)
- continuïteit waarborgen door samenwerking met partners en vrijwilligers (1)
- het verspreiden van verhalen als een essentieel onderdeel van het proces, niet als de uitkomst (1)
- openheid: Alle buurtbewoners kunnen meedoen, ongeacht leeftijd of herkomst (1,2)
- starten met ouderen; Het ophalen van herinneringen is een natuurlijke activiteit van het ouder worden (1,2,3)

Verklaring classificatie veronderstelde werkzame elementen:

1 = Veronderstelling ontwikkelaar

2 = Wetenschappelijke of theoretische onderbouwing

3 = Praktijkervaringen

4 = Wetenschappelijk effectonderzoek.

Zie voor een toelichting de desbetreffende onderdelen van het werkblad.

5.2 Samenvatting effectonderzoek

Er zijn diverse onderzoeken gevonden naar de effectiviteit van reminiscentie (zie onder meer Bohlmeijer, 2007), deze zijn echter vooral gericht op individuele doelen en niet op de collectieve doelen die buurtreminiscentie kenmerken. Er is geen onderzoek gevonden naar de effectiviteit van de methode buurtreminiscentie.

Verklaring classificatie voor typering onderzoeksopzet:

A = Experimenteel onderzoek in de praktijk en met *follow-up*

B = Quasi-experimenteel onderzoek in de praktijk en met *follow-up*

C = (Quasi-) experimenteel onderzoek, in de praktijk (zonder *follow-up*)

D = (Quasi-) experimenteel onderzoek, niet in de praktijk

E = Veranderingsonderzoek

F = *Monitoring*

Z = Geen van de voorgaande alternatieven.

Zie voor een toelichting bijlage 3.

6. Verantwoording

6.1 Zoeken en selecteren van literatuur

Zoekvraag en zoektermen

De zoekvraag luidde: *Wat is bekend over de onderbouwing en effectiviteit van buurtreminiscentie voor ouderen en andere buurtbewoners ten behoeve van sociale integratie / het verbinden van mensen op buurtniveau?*

Op basis van de volgende zoektermen is gezocht naar literatuur over de methode:

- buurtreminiscentie
- reminiscentie
- reminiscence
- reminiscing in old age
- (REMINISCING or reminiscence) and (effect* or research or outcome* or 'controlled trial' or evaluat*) + narrowed by OLDER people
- (REMINISCING or reminiscence) and (effect* or research or outcome* or 'controlled trial' or evaluat*) narrow by subject: -RESEARCH
- (SU reminisce* or KW reminisce*) and communit*) and (effect* or research or outcome* or 'controlled trial' or evaluat*)
- (reminiscence or REMINISCING) and DE=aging and not (child* or ('life review') or depress*) and not dement*
- (DE=(reminiscence or REMINISCING) and not (('life review') or depress* or dement*) and (DE=effect* or evaluat* or outcome* or controlled* or randomized* or research)
- (Communit* and reminisc*) and (effect* or research or outcome* or 'controlled trial' or evaluat*)
- Intergenerat*
- 'SOCIAL participation' or 'COMMUNITY involvement' or 'SOCIAL distance' or 'SOCIAL isolation'
- 'minorit*' or 'ethni*' or 'cultur*' or 'intercultur*'

Zoekstrategieën

- Beschikbaar materiaal is opgevraagd bij de ontwikkelaar. Daarnaast is materiaal opgevraagd bij uitvoerende instanties.
- Er is gezocht in meerdere Nederlandse en internationale databanken:
 - Catalogus MOVISIE
 - Narcis
 - HBO Kennisbank
 - Picarta
 - SocINDEX
 - PsycInfo
 - Cochrane Database of Systematic Reviews
 - Cochrane Controlled Trials Register
 - Campbell

- Door middel van het checken van referenties is aanvullend materiaal verkregen.
- Door middel van internetresearch is gezocht naar toepassingen, literatuur en evaluatieverslagen met betrekking tot buurtreminiscentie en –projecten.

Selecteren van literatuur

Op basis van de titels en abstracts is een eerste selectie gemaakt. Vervolgens zijn de mogelijk interessante artikelen aangevraagd, doorgenomen en verder geselecteerd. De literatuur is als volgt geselecteerd: Alleen publicaties, die gaan over buurtreminiscentie en eenvoudige reminiscentie, zijn meegenomen (geen publicaties over *Life review* en andere vormen van reminiscentie en geen publicaties die zich richten op psychische aandoeningen als depressie). Zie 6.2 voor geselecteerde literatuur.

6.2 Literatuur

Barendsen, I. & Boonstra, W. (2005) *Terug naar Toen ... Reminisceren met ouderen*. Baarn: HB Uitgevers

Bellah, R.N., Madsen, R., Sullivan, W.M., Swidler, A. & Tipton, S.M. (1985) *Habits of the Heart. Individualism and commitment in American life*. Berkeley: University of California

Bohlmeijer, E., Mies, L. & Westerhof, G. (2006) *De betekenis van levensverhalen: Theoretische beschouwingen en toepassingen in onderzoek en praktijk*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Bohlmeijer, E. (2007) *Reminiscence and depression in later life*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Buijssen, H. & Poppelaars, K. (1997) *Reminiscentie. Een handleiding voor de praktijk*. Baarn: Intro

Burnside, I. & Haight, B. (1994) 'Reminiscence and Life Review: Therapeutic Interventions for older people,' In: *Nurse Practitioner* Vol.19: pp. 55-61. ('Reminiscentie en life-review: therapeutische interventies voor ouderen', In: *Verpleegkundig Perpectief* 1995 Vol. 3: pp. 11-23)

Butler, R. (1963) 'The life review. An interpretation of reminiscence in the aged,' In: *Psychiatry* Vol. 26 (1): pp. 65-76

Chapman, A. & Marshall, M. (eds) (1993) *Dementia. New skills for social workers*. London: Jessica Kingsley Publishers

Dijk, R. van, Flight, S. & Opperhuis, E. (2000) *Voor het beleid, achter de cijfers*. Hilversum: Intromart

Esveldt, I. & Traudes, J. (2001) 'Onbekend maakt onbemind. De mening van Nederlanders over buitenlanders,' In: *Demos* jrg. 17, no. 8: pp. 68-71

Gibson, F. (1994) *Reminiscence and recall. A guide to good practice*. London: Age Concern England

Hilverda, W. (2006) *Verhalend verleden. We zongen allemaal hetzelfde lied, maar ieder in onze eigen taal*. Rotterdam: Pluspunt

Kamminga, M. & Vink, A. (2000) *Gescheiden verleden, Gedeeld heden*. Amsterdam: Drukkerij Peters Amsterdam B.V.

Mercken, C. (2002) *Een buurt vol verhalen. Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie*. Utrecht: NIZW

Middleton, D. & Edwards D. (1971) 'Introduction,' In: Middleton, D. & Edwards, D. (eds.). *Collective remembering*. London: Sage Publications: pp. 1-22

Moody, H.R. (1984) 'Reminiscence and the recovery of the public world,' In: Kaminsky, M. (ed.) *The uses of reminiscence. New ways of working with older adults*. New York: Hayworth, pp. 157-166

Penninx, K. (1999) 'De vereende kracht van jong en oud,' In: *Tijdschrift voor de sociale sector* jrg. 53, no. 10: pp. 30-35

Walker, A. (1993) Age and attitude. Main results from a eurobarometer survey. *Brussels: European Commission Beschrijving volgens APA-normen*. Zie ook bijlage 7.

Bijlage 1 – Toelichting effectonderzoek

Voor het vaststellen van de effectiviteit van methoden (onderdeel 4 van het werkblad) moet het onderzoek hiernaar systematisch in kaart worden gebracht (bijlagen 2 en 3).

Directe en indirecte aanwijzingen voor effectiviteit

Er zijn twee typen aanwijzingen voor de effectiviteit van een methode:

- **Directe aanwijzingen.** Resultaten uit onderzoek die betrekking hebben op precies die methode die in het onderhavige document is beschreven.
- **Indirecte aanwijzingen.** Resultaten uit onderzoek naar andere methoden met hetzelfde doel en dezelfde doelgroep en aanpak.
Deze worden hier verder aangeduid als 'soortgelijke methoden'. Het gaat hier om:
 - Resultaten uit onderzoek naar buitenlandse versies van de methode (zoals *Motivational interviewing*, de Amerikaanse variant van de Nederlandse Motiverende gespreksvoering).
 - Resultaten uit onderzoek naar de effectiviteit van Nederlandse methoden die tot hetzelfde type of dezelfde 'familie' behoren (zoals de Nederlandse activeringsmethoden die gebaseerd zijn op *Supported employment*).

Soms zijn er onvoldoende directe aanwijzingen of kunnen relevante indirecte aanwijzingen de directe aanwijzingen ondersteunen. Bij de selectie van soortgelijke methoden is maatgevend in hoeverre de methode in de kern overeenkomt met de beschreven methode. Wanneer dit niet duidelijk is of wanneer de methode te zeer verschilt, is er geen sprake van een soortgelijke methode en dus ook niet van indirect bewijs voor effect.

Wanneer een methode veelvuldig is onderzocht, is het aantal primaire onderzoeken soms te groot om binnen het kader van *Effectieve sociale interventies* te analyseren. Veelal zijn de primaire onderzoeken dan al geanalyseerd in *reviews* en metastudies. In dat geval gebruiken we de informatie uit deze overzichtsstudies. We volstaan dan met een globale analyse van de effectiviteit zoals gebleken uit de overzichtsstudies. Dit vullen we eventueel aan met een meer uitgebreide analyse van de (recente) primaire studies die (nog) niet in de overzichtsstudies zijn opgenomen.

Kenmerken effectonderzoek

Bij onderdeel 4 van het werkblad gaan we ervan uit dat er sprake is van een effectonderzoek wanneer er ten minste een meting heeft plaats gevonden dat een cijfermatige indicatie geeft van het effect van een methode. Onderzoek naar de door professionals, burgers en/of cliënten ervaren effectiviteit van een methode nemen we mee in onderdeel 3 van het werkblad.

Het methodologische gewicht van het effectonderzoek en de resultaten daarvan wordt onder meer bepaald door de aanwezigheid van een voor- en nameting, een controlegroep, de willekeurige samenstelling daarvan, de modelgetrouwheid van de methode en de uitvoering van een follow-upmeting. Het methodologische gewicht varieert van 'licht' effectonderzoek (monitoring- of veranderingsonderzoek) tot 'zwaar' effectonderzoek (Randomized Controlled Trial, RCT) en diverse vormen daar tussenin. Hoe 'zwaarder' het effectonderzoek, hoe 'harder' de uitspraken over de effectiviteit zijn. Dit wil niet zeggen dat er altijd gekozen moet worden voor zo zwaar mogelijk

effectonderzoek. Welk type effectonderzoek het meest passend is, hangt af van de kenmerken en het ontwikkelingsstadium van de methode en de beschikbare financiële middelen.

Bijlage 3 geeft een stapsgewijze uiteenzetting van de kenmerken per onderzoek en geeft een typering van de onderzoeksopzet. Het gaat daarbij om het objectief beschrijven van de kenmerken (onderdelen B t/m D). Externe deskundigen beoordelen in een later stadium de kwaliteit van het onderzoek (onderdelen E en F).

Gemeten effecten

In een tabel (bijlage 3, onderdeel G) worden de onderzoeksresultaten cijfermatig gepresenteerd. De onderzoeksresultaten kunnen aanwijzingen geven voor positieve, geen of negatieve effecten.

Uitkomstmaten

Effectonderzoeken beantwoorden een beperkt aantal vragen. De gestelde vragen worden aangeduid als 'uitkomstmaten'. Alleen op deze uitkomstmaten wordt een effect gemeten. Er kan alleen iets over effect gezegd worden voor zover het betrekking heeft op één van de onderzochte uitkomstmaten. In bijlage 3 wordt het effect dan ook per uitkomstmaat aangegeven.

Effectgrootte

De mate waarin een resultaat als positief is aan te merken, is mede afhankelijk van de effectgrootte. Tot voor kort werd het effect van een methode vooral uitgedrukt in een statistisch significant verschil tussen voor- en nameting, of tussen voor- en nameting en *follow-up*, of tussen de nameting van de experimentele en controlegroep. Een probleem bij deze aanpak is dat grote verschromes in kleine groepen vaak niet significant zijn. Bij grote groepen kunnen heel kleine verschillen weliswaar als zeer significant uit de bus komen, maar praktisch gezien van weinig waarde zijn. De laatste jaren wordt er vaak voor gekozen om naast de statistische significantie ook de zogeheten effectgrootte d ('effectsize', ook wel aangeduid met ES) te rapporteren. Dit is een index die aangeeft hoe groot het waargenomen verschil is tussen voor- en nameting of tussen experimentele (interventie-) en controlegroep. Er bestaan verschillende formules voor het berekenen van d. De bekendste is¹:

$$d = \frac{\text{gemiddelde score nameting interventiegroep} - \text{gemiddelde score nameting controlegroep}}{\text{'gepoolde' standaarddeviatie van beide groepen}}$$

De formule voor het berekenen van de 'gepoolde' standaarddeviatie luidt daarbij als volgt:

$$\sqrt{\left((n_i - 1)sd_i^2 + (n_c - 1)sd_c^2 \right) / (n_i + n_c - 2)}$$

Hierbij staat de *i* voor interventiegroep of experimentgroep en de *c* voor controlegroep, *sd_i* en *sd_c* zijn de standaarddeviaties van respectievelijk de interventie- en controlegroep en *n_i* en *n_c* de steekproefgrootte van de interventie – en controlegroep.

¹ Zie Rossi, P.H., M.W. Lipsey & H.E. Freeman (2004). *Evaluation. A systematic approach* (7th ed.). Thousand Oaks: Sage.

De index wordt een positieve waarde toegekend als het effect bij de interventiegroep (experimentele groep) gunstiger is dan bij de controlegroep en een negatieve waarde als het effect voor de controlegroep gunstiger is. Vuistregel bij de betekenis van d of ES is als volgt:

d of ES groter dan of gelijk aan .20 = klein effect;
 d of ES groter dan of gelijk aan .50 = middelmatig effect;
 d of ES groter dan of gelijk aan .80 = groot effect.²

In sommige onderzoeksrapporten worden andere effectmaten gebruikt, in dat geval worden deze overgenomen.

² Zie o.a. Cohen, J (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112, 155-159.

Bijlage 2 – Overzicht onderzoeken en de hoofdkenmerken

Onderzoeken naar praktijkervaringen (deel 3)

Methodie	Onderzoek 1	Onderzoek 2	Onderzoek 3
Titel rapport	Gescheiden verleden, Gedeeld heden	Verhalend verleden. We zongen allemaal hetzelfde lied, maar ieder in onze eigen taal	Een buurt vol verhalen. Integratie van generaties en culturen door buurtreminiscentie
Auteur	M. Kamminga en A. Vink	W. Hilverda	C. Mercken
Jaar	2000	2006	2002
Onderzoeks- Vraag	Een praktijkverslag van de ervaringen van de professionals met het buurtreminiscentieproject Gescheiden verleden, gedeeld heden.	Een praktijkverslag van de ervaringen van de projectleiders met het buurtreminiscentieproject Verhalend Verleden.	Een praktijkverslag van de ervaringen met het buurtreminiscentieproject in Lombok in Utrecht.
In het onderzoek betrokken doelgroep	Zes reminiscentiegroepen: 13 Nederlanders, zes Hindoestaanse Surinamers, zes Creoolse Surinamers, 8 Turken	Ruim 100 senioren in drie plaatsen.	Onbekend
Aantal geïnccludeerde subjecten (n)	Een onbekend aantal professionals	De projectleiders	Onbekend

